

нюються без чіткого доктринального підходу, на що вказує критична оцінка судової реформи. Виходячи з цього вважаємо, що ключовими для вітчизняної правової доктрини повинні бути питання реформи судової влади та розвиток юридичної науки і освіти. Якісна юридична освіта неможлива без юридичної науки, яка повинна виробити науково обґрунтовану теорію правової культури.

Ключові слова: правова культура, національна правова культура, правова доктрина, правова ідеологія, корупція.

Makarenko L. O. The role of legal ideology and legal doctrine in shaping national legal culture

The article reveals the role of legal ideology and legal doctrine in shaping national legal culture. Stated about the absence in our society of well-established legal ideology and the necessity of its formation and implementation. Especially important is the latter, given the practice of continuous implementation in Ukraine of the constitutional and other «reforms» that only aggravate the situation of legal culture. It is noted that for the formation of legal culture in Ukraine, it is necessary to develop scientifically sound legal doctrine, which should be carried out appropriate legal policy of the state. However in Ukraine, the state and legal reform are implemented without a clear doctrinal approach, as indicated by a critical assessment of the judicial reform. On this basis we believe that the key to the domestic legal doctrine should be the issues of judicial reform and the development of legal science and education. Quality legal education is impossible without the legal science, which needs to develop scientifically sound theory of legal culture.

Keywords: legal culture and national legal culture, legal doctrine, legal ideology, corruption.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-10

УДК 342.7

*Ольга Федорівна Мельничук,
професор кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного
торговельно-економічного університету,
доктор юридичних наук, доцент*

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА: ДОКТРИНАЛЬНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ВИМІРИ

Постановка проблеми. Проведення освітньої реформи ознаменувалося появою нових правових інститутів для українського суспільства. Із-поміж них – академічна свобода, давно відома та установлена в європейських університетах і водночас недостатньо пізнана в Україні як пострадянській державі. В Україні актуалізація наукового обговорення сутності та цінності академічної свободи розпочалася після запровадження у вищій освіті принципів Болонського процесу та прийняття Закону України «Про вищу освіту», в якому вперше на національному рівні було закріплено її поняття. Попри важливу роль та значення академічної свободи для повноцінного розвитку університетів та ефективної реалізації академічних прав, на жаль, стан досліджень цієї проблеми у вітчизняній конституційно-правовій науці є незадовільний та потребує їх активізації, що свідчить про актуальність зазначеної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі академічної свободи присвятили свої дослідження Герцюк Д., Давидова Н., Маслова Н., Мілова Т., Речицький В., Савчин М., Юринець Ю., Шемшученко Ю. та ін. Однак до цього часу питання академічної свободи залишається недостатньо вивченим, а наукові дискусії з приводу її природи лише зароджуються.

Мета статті – з'ясування поняття, змістовно-структурних елементів академічної свободи, ролі конституційно-правової доктрини, міжнародного і національного законодавства у забезпеченні її становлення та розвитку.

Основні результати дослідження. На Генеральній Асамблеї ООН 16 грудня 1966 р. держави-учасниці, які підписали Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, зобов'я-

залися «поважати свободу, безумовно необхідну для наукових досліджень і творчої діяльності» [1]. У Великій хартії європейських університетів від 18 вересня 1988 р. свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності визнана основним принципом університетського життя [2]. Однак ці міжнародні зобов'язання та принципи не стали реальністю для України, яка на той час перебувала у складі тоталітарної держави з властивою їй командно-адміністративною системою управління та викривленими цінностями. Тривалий час і в незалежній Україні поняття академічної свободи було невідоме для науки, правотворчості та правозастосування. Так, за висновком В. Речицького (2010 р.), «український конституціоналізм до цих пір не знає академічної свободи, яка відома Європі вже починаючи з Середніх віків» [3]. Н. Маслової, досліджуючи поняття, генезу, соціально-правову природу академічної свободи, в 2012 р. відзначила нечисленність праць науковців у цьому напрямі [4, с. 26], що, на жаль, мало змінилося і по цей час.

Не сприяє розвитку теорії академічної свободи в конституційно-правовій доктрині відсутність у Конституції України та власне й у більшості конституцій зарубіжних країн окремої статті, в якій би проголошувалася академічна свобода. У зв'язку з цим розкриття сутності академічної свободи можливе шляхом системного тлумачення окремих конституційних норм. Так, на думку М. Савчина, «питання академічної свободи потребує цілісного та узгодженого тлумачення конституційного тексту через конструкції статей 15 (ідеологічна багатоманітність), 23 (свобода розвитку індивіда), 24 (принцип рівності), 34 (свобода вираження), 53 (права на освіту), 54 (свобода творчості)» [5, с. 12]. Підкріпленням думки науковця може слугувати офіційне визначення академічної свободи, дане у Лімській декларації «Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів» від 10 вересня 1988 р. (далі – Лімська декларація), як «свободи членів академічної спільноти, особисто або колективно, у заняттях, розвитку і поширенні знань шляхом науково-дослідної роботи, вивчення, обговорення, документації, виготовлення, створення, навчання, викладання, писання» [6] та ст. 1 Закону України «Про вищу освіту», в якій академічна свобода характеризується як «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» [7, ст. 1]. У цих дефініціях відображено змістовні властивості академічної свободи, а саме: свобода та незалежність діяльності її носіїв, тобто учасників освітнього процесу, під час навчання, викладання, наукової діяльності на основі демократичних правових принципів. Разом з тим, характеристика змісту академічної свободи, дана у Лімській декларації, а також той факт, що «основою цього інституту є вчення про свободу як природний стан людини і вищої цінності» [8, с. 576], наводить нас на думку, що перелік конституційних норм, у межах яких регулюється академічна свобода, може бути доповнений такими свободами: совісті та віросповідання, зборів і об'єднань, пересування, а також правом на свободу та особисту недоторканність. Адже ці свободи, разом з вказаними вище, гарантують академічну свободу та академічні права, які є похідними від неї. Так, скажімо, реалізація права на релігійну освіту можлива за умови гарантування свободи віросповідання. Гарантією права на академічну мобільність та права на вибір навчального закладу є право на свободу пересування. Відтак академічна свобода відноситься до загальноновизнаних свобод та забезпечує учасникам освітнього процесу вільну реалізацію їх академічних прав.

На сьогодні поняття, сутність та зміст академічної свободи науковці тлумачать по-різному. Кожен із них робить свій посильний внесок у розвиток поняття академічної свободи. Одним із перших серед вітчизняних вчених її зміст висвітлив Д. Герцюк, взявши за основу визначення, закріплене у Лімській декларації. Попри громіздкий характер цієї дефініції, вона заслуговує на увагу, оскільки у ній вказано носіїв цього права (члени академічного співтовариства) та розлого перераховано змістовні елементи академічної свободи (дослідження, викладання, творча діяльність; утримання з боку владних структур від використання системи освіти як інструменту для пропаганди; забезпечення викладацького складу і студентам умов автономії і свободи викладання, навчання і дослідницької діяльності без зовнішнього втручання; відкритий доступ до інформації про суспільні справи і справи своєї установи, можливість обмінюватися інформацією зі своїми колегами у своїй країні і за кордоном) [9, с. 17]. Подібне за сутністю трактування академічної свободи, з деякими авторськими його відмінностями щодо можливих видів діяльності членів академічної спільноти, запропонувала Н. Маслової [4, с. 30].

Т. Мілова та Н. Давидова розглядають академічну свободу через категорію «можливість», що, як правило, застосовується для визначення прав людини. Зокрема Мілова Т. тлумачить право на академічну свободу як «можливості людини і громадянина щодо участі в освітньо-науковому процесі» [10, с. 125], відтворюючи при цьому законодавче поняття академічної свободи. Н. Давидова вважає, що «академічна свобода – це можливість для члена академічного співтовариства думати та діяти самостійно, без впливу з боку адміністрації університету, органів державної влади, третіх осіб» [11, с. 22]. Відтак у вітчизняній конституційно-правовій науці тлумачення академічної свободи та права на академічну свободу лише започатковано.

На нашу думку, в понятті права на академічну свободу доцільно акцентувати увагу на таких його рисах: юридичній гарантованості; носіях (учасники освітнього процесу); можливості вільно діяти; видах діяльності (наукова, викладацька, навчальна); законодавчих межах діяльності. Тому право на академічну свободу можна визначити як юридичну гарантовану можливість учасників освітнього процесу вільно, без будь-якого зовнішнього втручання, здійснювати наукові дослідження, викладання, навчання з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Розкриваючи структурно-змістовні елементи академічної свободи, науковці проявляють більшу однозначність. Так, Д. Герцюк [7, с. 17], І. Гоптарева [12], Т. Мілова [10, с. 123] солідарні в тому, що академічна свобода складається із трьох взаємопов'язаних складових: свободи наукових досліджень, свободи викладання, свободи навчання. Вважаємо, що з цим твердженням потрібно погодитися з таких міркувань. По-перше, зазначені свободи в різних варіаціях знайшли закріплення у конституціях низки зарубіжних країн – Білорусі (ст. 51), Болгарії (ст. 23), Бразилії (ст. 5), Греції (ст. 16), Німеччини (ст. 5), Естонії (ст. 28), Іспанії (ст. 20), Італії (ст. 33), Литви (ст. 42), Росії (ст. 44), Словенії (ст. 57; ст. 59), Туреччини (ст. 27), Фінляндії (ст. 16), Швейцарії (ст. 20) та ін. По-друге, саме ця тріада академічних свобод закріплена в освітніх міжнародних та національних нормативно-правових актах як функція (завдання) університетів.

У зв'язку з цим існує необхідність з'ясування сутності свободи наукових досліджень, свободи викладання, свободи навчання як складових академічної свободи. Враховуючи давні традиції та внесок німецької конституційно-правової доктрини у розвиток права на академічну свободу, звернемося до офіційного їх тлумачення, даного у рамковому законі ФРН «Про вищу освіту». Відповідно до параграфу 4 цього закону свобода досліджень означає «постановку наукової проблеми, основні положення методики, а також оцінку результатів дослідження та їх поширення». Свобода викладання трактується як «проведення навчальних занять і їх змістовне і методичне оформлення в межах виконуваних навчальних задач, а також право на вираження думок стосовно питань науки і мистецтва». Свобода навчання означає «вільний вибір занять, право вибору в межах курсу навчання спеціалізацію, а також свободу формувати та виражати думки з питань науки та мистецтва» [13, с. 395-366]. Варто наголосити, що до кожного з визначень є примітка стосовно меж втручання адміністрації університету в проведення наукових досліджень, викладання та навчання, які допустимі лише стосовно організаційних питань. Отже, німецьке освітнє законодавство основою усіх трьох свобод вважає право на вільне вираження своїх поглядів і переконань під час проведення наукових досліджень, викладання, навчання без зовнішнього втручання адміністрації університету, тому очевидно, що це право становить серцевину права на академічну свободу. Відзначимо, що важливість свободи вираження поглядів і переконань для гарантування академічної свободи підкреслена в правових позиціях Європейського суду з прав людини [14].

В інтерпретації трьох складових академічної свободи не залишається осторонь і конституційно-правова доктрина. Під свободою досліджень І. Гоптарева розуміє свободу вченого у формуванні напряму своїх наукових висловлювань, вибір методології у межах законодавства, оцінку та поширення результатів своїх досліджень, за умов дотримання наукової етики [12]. Т. Мілова пропонує розкривати свободу наукових досліджень через призму права на свободу наукової творчості [10, с. 123]. Європейський суд підкреслив важливість наукової свободи, зокрема свободи науковців «безперешкодно висловлювати свою думку про установу або систему, в яких вони працюють, і їх свободи поширювати знання та істину без обмеження» [14]. На нашу думку, свобода наукової творчості багатогранна, вона полягає у вільному виборі напрямів дослідження, творенні якісно нових знань, виражається «у праві на мотивовану відмову від проведення небезпечних досліджень, праві на свободу вибору предмета і методу дослідження» [15], безперешкодно висловлювати свою думку тощо. Скажімо, складовою права на свободу наукової творчості є можливість захисту від будь-якого зовнішнього втручання, особливо від владних суб'єктів. Так, наголошуючи

на важливості державного управління науковою та науково-технічною діяльністю, Ю. Шемшученко та Т. Мілова водночас застерігають на необхідності його здійснення згідно з чинним законодавством України та на не порушенні свободи наукової творчості [16, с. 38].

У Конституції України, на відміну від практики окремих зарубіжних країн, не закріплено свободу викладання як самостійний елемент у системі конституційних прав. До речі, автор цієї статті вже обґрунтовувала в своєму дослідженні необхідність внесення доповнення до ч. 1 ст. 54 Конституції України з метою гарантування свободи викладання [17, с. 365]. Як бачимо, ця пропозиція не втрачає своєї актуальності й сьогодні, зокрема в аспекті проблеми академічної свободи.

Із-поміж нечисленних у конституційній доктрині визначень свободи викладання процитуємо наукову працю Т. Мілової, яка вважає, що «свобода викладання являє собою суб'єктивну можливість здійснювати викладання і навчання у відповідності з поглядами та концепціями викладача, вільне обрання останніми методів викладання» [10, с. 123]. Російський науковець С. Авак'ян розглядає свободу викладання у двох аспектах – у загальному значенні як можливість педагога «викладати свій предмет, науково-гуманітарні та науково-природничі істини у власному розумінні та власній інтерпретації» та в конституційно-правовій інтерпретації – не як абсолютну категорію, а таку, що «пов'язана з науковою та викладацькою етикою, з діловою та професійною об'єктивністю» [18, с. 14-18]. Очевидно, що останнє трактування обумовлене існуванням меж здійснення свободи викладання.

Свобода навчання адресується здобувачам освіти та полягає у їх вільному виборі та реалізації академічних прав. Поділяємо думку Н. Давидової, що «академічна свобода для студентів виражається в праві на вибір типу, строків, методів та засобів свого навчання, вибір типу навчального закладу, можливості брати участь у формуванні змісту своєї освіти та здобувати знання відповідно до своїх потреб та схильностей» [20, с. 394]. Благо, що демократичність та активність студентів у цьому напрямі зростає [19, с. 31].

Порівняльне дослідження академічних прав студентів зарубіжних країн та України [17, с. 365] дозволяє нам зробити узагальнення про те, що за своїм змістом вони різні – від вибору предметів, викладачів, екзаменаторів, часу проведення навчальних занять і екзаменів до участі в органах університетського управління, зборах і університетських об'єднаннях. Однак, у будь-якому разі, академічні права гарантують здобувачам освіти свободу вибору в межах дозволеного, що є найголовнішим.

Академічна свобода – це не всюдозволеність, а радше вибір поведінки та особиста відповідальність за результат. Вона не абсолютна та має свої об'єктивні та суб'єктивні межі. Та все ж, будь-які обмеження виправдані лише «з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших, задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві» [21, ст. 29]. Тому закономірною є регламентація ЗВО освітнього процесу з метою встановлення типів навчальних занять, форм навчання, контрольних заходів тощо, за умови дотримання при цьому академічних свобод. Проте вбачаємо неприпустимим нав'язування науковим та науково-педагогічним працівникам підвищення публікаційної активності у виданнях, виключно проіндексованих у базах даних Web of Science або Scopus, що обмежує альтернативу вибору способів поширення наукових результатів та обміну ідеями. Вважаємо, що така вимога порушує п. 12 Рекомендації ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів (1997 р.), в якому закріплена необхідність держав-учасниць надавати викладачам ЗВО право безперешкодної публікації результатів своїх наукових досліджень і праць у книгах, журналах і базах даних за їх власним розсудом [22, с. 51].

Висновки. Інертність та консерватизм централізованої системи управління освітою, закритість академічного середовища, тривала відсутність унормування академічної свободи в українському законодавстві, поверхове її усвідомлення як цінності в академічному середовищі та загалом в українському суспільстві зумовили нечисленність наукових досліджень, присвячених академічній свободі. Деяка їх активізація розпочалася з проведенням освітніх реформ в Україні, особливо з прийняттям Закону України «Про вищу освіту», який заклав фундамент модернізації освітнього законодавства у напрямі автономізації ЗВО та легалізував поняття академічної свободи.

Наразі розвитку права на академічну свободу в Україні як юридично гарантованої можливості учасників освітнього процесу вільно, без будь-якого зовнішнього втручання, здійснювати наукові дослідження, викладання, навчання з урахуванням обмежень, встановлених законом, сприяє як правотворча діяльність, що полягає в оновленні освітнього законодавства, так і генерування та поширення плюралістичних наукових ідей з цієї проблеми в конституційно-правовій доктрині.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права / [відпов. за вип. С. Головатий]. – К. : Укр. Правнича Фундація. Вид-во «Право», 1995. – 16 с. (Серія «Міжнародні документи ООН з прав людини»).
2. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) від 18 вересня 1988 року, Болонья http://www.edupolicy.org.ua/files/Magna_Charta_Universitatum.pdf
3. Речицкий В. В. Простые ценности конституционализма: свобода, рынок и социальная динамика / В. В. Речицкий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1293178802>
4. Маслова Н. Г. Поняття, генеза та соціально-правова природа академічної свободи / Н. Г. Маслова // Право і суспільство. – 2012. – № 6. – С. 26-32.
5. Савчин М. В. Академічна свобода та право індивіда на розвиток (про формування світу ідей та обмін ними) / М. В. Савчин // Університетські наукові записки. 2019. – №№ 69-70. – С. 6-26.
6. Лімська декларація «Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів» від 10 вересня 1988 р., м. Ліма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://auu2.chmnu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=112&Itemid=37&lang=uk
7. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №№ 37-38. – Ст. 2004.
8. Пасешникова Л. А. Академическая свобода в системе конституционных прав и свобод личности / Л. А. Пасешникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2011_Sbornik/Tom_1/006_Sekcia_6/024_Paseshnikova_LA.pdf
9. Герцюк Д. Академічні свободи у системі цінностей вищої освіти: еволюція і сучасний стан / Д. Герцюк // Вісник Львівського університету: Серія педаг. – 2009. – Вип 25. – Ч. 4. – С.16-24.
10. Мілова Т. Поняття та структура права людини і громадянина на академічну свободу / Т. Мілова // Наукові записки. Серія: Право / Ред. кол. : Є. Ю. Соболь, В. Г. Гриценко, О. В. Батанов та ін. – Вип. 1. – Кропивницький : ТОВ «Полімед-Сервіс», 2017. – С 120-125.
11. Давидова Н. Академічна свобода та автономія закладу освіти: межі здійснення / Н. Давидова // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – № 6. – С. 21-24.
12. Гоптарева И. Б. Академические свободы и современный университет / И. Б. Гоптарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.osu.ru/bitstream/123456789/986/1/1666-1672.pdf>
13. Образовательное законодательство зарубежных стран. Законы Австрии, Великобритании, Испании, Китая, Мексики, Нидерландов, Франции, ФРГ : в 3 т. / [сост.: Ю. А. Кудрявцев, И. Ю. Егорова, О. Л. Ворожейкина, В. Ф. Пугач, Л. Н. Тарасюк ; под ред. В. М. Сырых. – М. : Готика, 2003–2003. – Т. 3: Законодательство об образовании. – 2003. – 560 с.
14. Культурные права в прецедентной практике Европейского суда по правам человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_cultural_rights_RUS.pdf
15. Никишов А. Б. Право на свободу творчества в Российской Федерации / А. Б. Никишов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?i>
16. Шемшученко Ю. Свобода наукової творчості як конституційне право людини і громадянина / Ю. Шемшученко, Т. Мілова // Вісник НАН України. – 2008. – № 3. – С. 36-43.
17. Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду: дис.. доктор. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2015. – 459 с.
18. Авакьян С. А. Свобода преподавания: конституционно-правовая интерпретация / С. А. Авакьян // Актуальные вопросы преподавания конституционного и муниципального права: Материалы Всероссийского научно-практического семинара. Отв. ред. Н. В. Витрук. М.: Российская академия правосудия, 2008. – С. 13-18.
19. Слободиська О. А. Аналіз сприйняття студентами іміджу викладача / О. А. Слободиська, З. С. Савчук // Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. – 2016. – № 1. – С. 28-32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journals.urau.ua/apppfo/article/view/66681/61980>
20. Давидова Н. Межі інституційної автономії та академічної свободи у сфері вищої освіти / Н. Давидова // Філософія права і загальна теорія права. – 2015. – № 1-2. – С. 391-399.
21. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
22. Рекомендация о статусе преподавательских кадров высших учебных заведений от 11 ноября 1997 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000160495_rus

References

1. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni ta kulturni prava / [vidpov. za vyp. S. Holovaty]. – K. : Ukr. Pravnycha Fundatsiia. Vyd-vo «Pravo», 1995. – 16 s. (Seriiia «Mizhnarodni dokumenty OON z prav liudyny»).
2. Velyka khartiia universytetiv (Magna Charta Universitatum) vid 18 veresnia 1988 roku, Bolonia http://www.edupolicy.org.ua/files/Magna_Charta_Universitatum.pdf

3. *Rechickij V. V.* Prostye cennosti konstitucionalizma: svoboda, rynek i social'naya dinamika / V. V. Rechickij [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: <http://khp.org/index.php?id=1293178802>
4. *Maslova N. H.* Poniattia, geneza ta sotsialno-pravova pryroda akademichnoi svobody / N. H. Maslova // *Pravo i suspilstvo*. – 2012. – № 6. – S. 26-32.
5. *Savchyn M. V.* Akademichna svoboda ta pravo indyvida na rozvytok (pro formuvannya svitu idei ta obmin nymy) / M. V. Savchyn // *Universytetski naukovy zapysky*. 2019. – №69-70. – S. 6-26.
6. *Limska deklaratsiia «Pro akademichnu svobodu i avtonomiiu vyshchych navchalnykh zakladiv»* vid 10 veresnia 1988 r., m. Lima [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://auu2.chmnu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=112&Itemid=37&lang=uk
7. *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 r. 1556-VII* // *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. – 2014. – № 37-38. – St. 2004.
8. *Paseshnikova L. A.* Akademicheskaya svoboda v sisteme konstitucionnykh prav i svobod lichnosti / L. A. Paseshnikova [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: https://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2011_Sbornik/Tom_1/006_Sekcia_6/024_Paseshnikova_LA.pdf
9. *Hertsyuk D.* Akademichni svobody u systemi tsinnosti vyshchoi osvity: evoliutsiia i suchasnyi stan / D. Hertsyuk // *Visnyk Lvivskoho universytetu: Seriiia pedah.* – 2009. – Vyp 25. – Ch. 4. – S.16-24.
10. *Milova T.* Poniattia ta struktura prava liudyny i hromadianyna na akademichnu svobodu / T. Milova // *Naukovy zapysky. Seriiia: Pravo / Red. kol. : Ye. Yu. Sobol, V. H. Hrytsenko, O. V. Batanov ta in.* – Vyp. 1. – Kropyvnytskyi : TOV «Polimed-Servis», 2017. – S 120-125.
11. *Davydova N.* Akademichna svoboda ta avtonomiia zakladu osvity: mezhi zdiisnennia / N. Davydova // *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. – 2018. – № 6. – S. 21-24.
12. *Goptareva I. B.* Akademicheskie svobody i sovremennyy universitet / I. B. Goptareva [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://elibrary.osu.ru/bitstream/123456789/986/1/1666-1672.pdf>.
13. *Obrazovatel'noe zakonodatel'stvo zarubezhnykh stran. Zakony Avstrii, Velikobritanii, Ispanii, Kitaya, Meksiki, Niderlandov, Francii, FRG : v 3 t. / [sost.: Yu. A. Kudryavcev, I. Yu. Egorova, O. L. Vorozhejkina, V. F. Pugach, L. N. Tarasyuk ; pod red. V. M. Syryh. – M. : Gotika, 2003–2003. – T. 3: Zakonodatel'stvo ob obrazovanii. – 2003. – 560 s.*
14. *Kul'turnye prava v precedentnoj praktike Evropejskogo Suda po pravam cheloveka* [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_cultural_rights_RUS.pdf
15. *Nikishov A. B.* Pravo na svobodu tvorchestva v Rossijskoj Federacii / A. B. Nikishov [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://books.google.com.ua/books?i>.
16. *Shemchushenko Yu.* Svoboda naukovoï tvorchosti yak konstytutsiine pravo liudyny i hromadianyna / Yu Shemchushenko, T. Milova // *Visnyk NAN Ukrainy*. – 2008. – № 3. – S. 36-43.
17. *Melnichuk O. F.* Konstytutsiino-pravove zabezpechennia prava na osvitu v Ukraini v konteksti yevropeiskoho dosvidu: dys.. doktor. yuryd. nauk: 12.00.02. Kyiv, 2015. – 459 s.
18. *Avak'yan S. A.* Svoboda prepodavaniya: konstitucionno-pravovaya interpretaciya / S. A. Avak'yan // *Aktual'nye voprosy prepodavaniya konstitucionnogo i municipal'nogo prava: Materialy Vserossijskogo nauchno-prakticheskogo seminar. Otv. red. N. V. Vitruk. M.: Rossijskaya akademiya pravosudiya, 2008. – S. 13-18.*
19. *Slobodyska O. A.* Analiz spryiniattia studentamy imidzhu vykladacha / O. A. Slobodyska, Z. S. Savchuk // *Aktualni problemy pedahohiky, psykhologhii ta profesiinoi osvity*. – 2016. – № 1. – S. 28-32 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://journals.uran.ua/appfo/article/view/66681/61980>
20. *Davydova N.* Mezhi instytuttsiinoi avtonomii ta akademichnoi svobody u sferi vyshchoi osvity / N. Davydova // *Filosofiia prava i zahalna teoriia prava*. – 2015. – № 1-2. – S. 391-399.
21. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny, pryiniata i proholoshena Rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON* vid 10 hrudnia 1948 r. // *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. – 2008. – № 93. – St. 3103.
22. *Rekomendaciya o statuse prepodavatel'skih kadrov vysshih uchebnykh zavedenij ot 11 noyabrya 1997 goda* [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000160495_rus

Мельничук О. Ф. Академічна свобода: доктринальні та законодавчі виміри

У статті розкрито стан наукових досліджень та законодавчого регулювання академічної свободи. Проаналізовано поняття, структурно-змістовні елементи академічної свободи. Запропоновано авторське визначення права на академічну свободу як юридично гарантованої можливості учасників освітнього процесу вільно, без будь-якого зовнішнього втручання, здійснювати наукові дослідження, викладання, навчання з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Ключові слова: академічна свобода, свобода наукових досліджень, свобода викладання, свобода навчання, право на академічну свободу.

Melnychuk O. F. Academic freedom: doctrinal and legislative scopes

The article outlines the status and importance of scientific research and legislative regulation of academic freedom. It is pointed out that academic freedom in the national constitutional and legal doctrine has been studied very insufficiently due to some destructive factors, including inertia and conservatism of the post-Soviet centralized system of educational management, closed academic environment, long-term lack of standardization of academic freedom in the Ukraine's legislation, superficial comprehension of the academic freedom as a value in the academic environment and in Ukrainian society in general, etc.

The absence in the Constitution of Ukraine as well as in most of the constitutions of foreign countries of a separate article proclaiming academic freedom does not contribute to the development of the theory of academic freedom. In this regard, disclosure of the essence of academic freedom is possible through a systematic interpretation of certain constitutional norms.

Some activation of the scientific research began when the educational reforms were implemented in Ukraine, especially the Law of Ukraine «On Higher Education», which provided the basis for modernization of the educational legislation and legalized the concept of academic freedom, was adopted. The development of the right to academic freedom in Ukraine is facilitated both by law-making activity, which is based on updating the educational legislation, as well as generating and disseminating scientific ideas on this issue in the constitutional and legal doctrine in the direction of ensuring pluralism of thoughts. Today, the concept, essence and content of academic freedom are interpreted by scholars differently. Each of them contributes to the development of the concept of academic freedom.

The concepts, components and content of academic freedom are highlighted. Academic freedom is not permissiveness, but rather a choice of behavior and personal responsibility for the result. It is non-absolute and has its objective and subjective limits. However, any restrictions are justified only in order to ensure the adequate recognition and respect of the rights and freedoms of others, satisfaction of the just requirements of morality, public order and general well-being in a democratic society.

The author's definition of the right to academic freedom as a legally guaranteed opportunity for the participants of the educational process to carry out scientific research, teaching, training freely, without any external interference, taking into account the restrictions established by law is suggested.

Keywords: academic freedom, freedom of scientific research, freedom of teaching, freedom of learning, right to academic freedom.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-11

УДК 340.132(477)

*Ігор Ігорович Онищук,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Університету Короля Данила,
доктор юридичних наук, доцент*

**РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ТА СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО:
ЗАКОНОДАВЧІ, ДОКТРИНАЛЬНІ ТА БІОЕТИЧНІ ЗАСАДИ**

Постановка проблеми. Репродуктивні права та репродуктивна поведінка – це та сфера, яка приховує в собі чимало небезпек і надає прекрасний ґрунт для політичного маніпулювання, особливо в умовах неосвіченості громадян в цій сфері. Експеримент з людським генним матеріалом як зачаття в пробірці перетворює дітей на товар. Сурогатне материнство перетворює дитину в «об'єкт економічної угоди і контракту, свого роду замовлення товару». Тому неприпустимо практику сурогатного материнства вважати етичною. Крім того, примусове комерційне сурогатне материнство підпадає під визначення торгівлі людьми.

Фрагментарне правове регулювання відносин між сурогатною матір'ю та біологічними батьками призводить до порушення прав як біологічних батьків, так і сурогатної матері. Внаслідок наявності законодавчих прогалин у сфері правового регулювання сурогатного материнства зростає ймовірність виникнення ситуацій, на кшталт відмови сурогатної матері віддавати дитину біо-